

ROLA RODZINY W WYBORZE ŚCIEŻKI KSZTAŁCENIA MŁODZIEŻY

Janusz Nowak

ORCID: 0000-0002-2633-7918

Uniwersytet Opolski

adres e-mail: jnowak@uni.opole.pl

THE ROLE OF THE FAMILY IN CHOOSING THE PATH OF YOUTH EDUCATION

Keywords: family, education path, youth, parents, school, decision

Abstract. The choice of education path is one of the most important decisions in a person's professional life, which has numerous consequences. This is the choice faced by pupils leaving primary school. At such a young age (14-15 years), making the right decision requires a lot of maturity. Many young people are not ready for this. Therefore, teenagers turn to their loved ones for help, whom they trust and can always count on substantive conversation and advice. Young people may also receive support from school vocational counselors.

Słowa kluczowe: rodzina, decyzja, młodzież, rodzice, szkoła, ścieżka kształcenia

Streszczenie. Wybór ścieżki kształcenia to jedna z najważniejszych decyzji w życiu zawodowym człowieka, w wyniku której ponosi on liczne konsekwencje. Z takim wyborem borykają się uczniowie kończący szkołę podstawową. W tak młodym wieku (14-15 lat), podjęcie właściwej decyzji wymaga dużej dojrzałości. Wielu młodych ludzi nie jest na to gotowych. Dlatego też nastolatki kierują się po pomoc w stronę swoich najbliższych, do których mają zaufanie i zawsze mogą liczyć na rzeczową rozmowę i radę. Młodzi ludzie mogą też otrzymać wsparcie ze strony szkolnych doradców zawodowych.

Wprowadzenie

W każdym kraju system oświaty wymusza podjęcie decyzji o wyborze dalszej ścieżki kształcenia w określonym czasie. W Polsce okres ten zbiega się

z ukończeniem szkoły podstawowej. Wówczas to 14-15-latkowie muszą wykazać się odpowiedzialnością i dojrzałością. Należy jednak zaznaczyć, że dojrzałość do podjęcia decyzji zawodowej kształtuje się w znacznie szerszym przedziale czasowym, gdyż uczeń przez dość długi czas przygotowuje się do tej chwili. Sam proces podejmowania wyboru dalszej ścieżki kształcenia jest ściśle związany z rozwojem ogólnym oraz z procesem wychowania, któremu podlega młodzież w środowisku rodzinnym i środowisku szkolnym (Wolan-Nowakowska, 2008, s. 39). Jak pisze Mariola Wolan-Nowakowska: „Rozwój zawodowy przebiega w pełnym cyklu życia jednostki, jest procesem stopniowego wiązania jednostki ze światem pracy, poznawania siebie, własnych zainteresowań i predyspozycji zawodowych. Wybór zawodu jest jednym z etapów rozwoju zawodowego, podobnie jak kształcenie zawodowe, start zawodowy oraz bezpośrednia aktywność zawodowa w życiu dorosłym” (2008, s. 39).

Wybór odpowiedniej ścieżki kształcenia należy zaliczyć do jednej z najistotniejszych decyzji życiowych, którą musi podjąć każdy dorastający młody człowiek. Jego dylematy i rozterki z tym związane mocno przeżywają również jego rodzice. To właśnie oni, opierając się na swoim życiowym doświadczeniu dostrzegają doniosłość decyzji, przed którą stoją ich dzieci. Sami nastolatkowie nierzadko nie traktują dokonywanych przez siebie wyborów w kategoriach bardzo istotnych. Dla części z nich to normalna kolej rzeczy, gdyż wychodzą z założenia, że „jak nie ta szkoła to inna”. Takie podejście świadczy o ich niedojrzałości i braku przewidywania skutków podjęcia błędnej decyzji. Dlatego też najbliżsi powinni wspierać swoich podopiecznych, aby dokonali właściwego i przemyślanego wyboru, który będzie miał znaczący wpływ na ich dalsze życie zawodowe i osobiste. Należy podkreślić, że problem planowania edukacji, a w dalszej perspektywie kariery zawodowej przez młodzież cały czas ma charakter wieloznaczny i wielowymiarowy, który nierzadko wymyka się dotychczas przyjętym zasadom, normom i regułom (Gałęska, 2013, s. 271).

Celem niniejszych rozważań jest przybliżenie czytelnikowi roli, jaką ma do spełnienia rodzina ucznia w procesie podejmowania przez niego niełatwej decyzji odnośnie do wyboru ścieżki dalszego kształcenia.

Rodzina i jej funkcja wychowawcza

Rodzina tworzy podstawowe środowisko życia i wychowania młodego pokolenia, i jest integralną częścią każdego społeczeństwa. Stanowi jego najmniejszą i zarazem podstawową komórkę. Jest najważniejszą grupą społeczną

(Tyszka, 1993, s. 695). Rodzina jest bardzo ważną dla społeczeństwa instytucją, m.in. ze względu na powoływanie do życia dzieci (nowych członków społeczeństwa) oraz proces ich socjalizacji i wychowywania do pełnienia określonych ról w społeczeństwie, w tym zawodowych. Dlatego każde państwo powinno otaczać wszystkie rodziny swoją opieką, dbać i troszczyć się o właściwe ich funkcjonowanie. Takie zadanie ma działalność wszystkich instytucji powołanych przez państwo do kształtowania osobowości dziecka i młodzieży, rozwijania ich intelektu, przygotowania do wykonywania określonego zawodu. Całkowicie zasadne jest dążenie do przemyślanej koordynacji celów i zadań, zasad i metod postępowania wychowawczego wszystkich instytucji. Opiece ze strony państwa przyświeca idea wyrażająca się w pragnieniu stworzenia młodemu pokoleniu warunków jak najbardziej harmonijnego i wielostronnego rozwoju w taki sposób, aby to było korzystne nie tylko dla jednostki, ale również dla całego społeczeństwa, którego ta jednostka jest nierozłączną i autonomiczną częścią (Izdebska, 1993, s. 699). Wszystkie te działania składają się na obraz swego rodzaju „długofalowej inwestycji”, która będzie procentowała w przyszłości dobrze ukształtowanym i wychowanym, młodym pokoleniem. Ono zaś będzie przyczyniało się do rozwoju społeczno-gospodarczego państwa, a tym samym do bogacenia się społeczeństwa w każdym aspekcie życia.

Jak twierdzi Helena Izdebska: „Rodzina jest naturalnym środowiskiem życia dzieci i młodzieży i jako takie oddziałuje na nie socjalizująco (uspołeczniająco), stwarzając warunki sprzyjające rozwojowi lub hamujące go. Niezależnie od tego, jak funkcjonuje, czy jest środowiskiem zdrowym i wartościowym moralnie, czy też przejawia wyraźne cechy patologii – w każdym przypadku kształtuje ich osobowość, postawę społeczną, wyznacza koleje losu” (Izdebska, 1993, s. 699).

To przede wszystkim w rodzinie kształtuje się osobowość dziecka. To od niej w dużym stopniu zależy, jaki będzie człowiek, do czego będzie dążył. Rodzina uspołecznia kształtując światopogląd i postawę dziecka (Sękowska, 2010, s. 37). To nie przedszkole i nie szkoła (pomimo ich bezdyskusyjnego znaczenia w wychowaniu młodego pokolenia), stanowią pierwsze miejsce przekazu symboli, za pomocą których dziecko zaczyna porozumiewać się z otaczającym je światem zewnętrznym. W środowisku rodzinnym małe dziecko spotyka się po raz pierwszy z wartościowaniem. To dorośli z najbliższego otoczenia, którymi najczęściej są rodzice, określają, co jest dobre, a co złe, co można, a czego nie wolno. Te podstawowe informacje tworzą niezbędny zasób wiedzy małego dziecka o uznawanym w najbliższym mu otoczeniu systemie wartości i norm postępowania (Izdebska, 1993, s. 699). Rodzice są pierwszymi nauczycielami

swojego dziecka. Poprzez swoje zachowanie i postępowanie kształtują pierwsze wyobrażenia dziecka o otaczającym je świecie, panujących między ludźmi relacjach, poczynając od kontaktów z najbliższymi członkami rodziny, poprzez przyjaciół, znajomych, sąsiadów, a kończąc na kontaktach z osobami zupełnie obcymi.

Rodzina funkcjonująca prawidłowo zapewnia dziecku poczucie bezpieczeństwa, jest źródłem miłości i akceptacji. Rodzice sprawując opiekę nad swoim dzieckiem, stymulują jego rozwój i pomagają we wzroście aspiracji odpowiednich do przejawianych przez dziecko zdolności i zainteresowań.

Ta socjalizująca dziecko sfera wpływów rodziny jest bardzo ważna, a jej społeczno-wychowawcze konsekwencje mają często decydujące znaczenie w jego późniejszym, niejednokrotnie nawet dorosłym życiu (Izdebska, 1993, s. 699).

Czynniki mające wpływ na wybór właściwej ścieżki kształcenia przez młodzież

Każdy człowiek dokonuje w swoim życiu bardzo wielu wyborów. Większość podejmowanych przez ludzi decyzji jest błahych, tzn. takich, które nie mają większego znaczenia w bliższej lub dalszej przyszłości decydenta. Dzieci również podejmują wiele różnych decyzji, które z perspektywy rodziców są mało istotne. Jednakże wybór dalszej ścieżki kształcenia jest jednym z pierwszych postanowień podejmowanych przez młodych ludzi, które ma wpływ na ich dalsze życie. W wieku 14–15 lat wielu z nich nie jest na to gotowych. Na szczęście mogą liczyć na pomoc, zarówno ze strony szkoły, jak również środowiska rodzinnego.

Szkoła jako jednostka oświatowa ma za zadanie wspomagać ucznia i dbać o jego wszechstronny rozwój, w tym także wspierać go w rozpoznawaniu własnych predyspozycji i określaniu drogi dalszej edukacji (Rozporządzenie MEN z 14 lutego 2017 r.). Odpowiedzialny pedagog powinien przez cały czas edukacji w szkole podstawowej rozwijać i umacniać w uczniach świadomość odpowiedzialności związanej z wyborem szkoły i zawodu na dalszym etapie kształcenia. Wybór ten powinien być starannie przemyślany a przede wszystkim zgodny z zainteresowaniami i uzdolnieniami ucznia. Dokonanie przypadkowego wyboru może nieść za sobą szereg negatywnych konsekwencji, m.in. w postaci:

- niskiej motywacji do nauki/wykonywania zawodu,
- zaniżonej samooceny własnych umiejętności i możliwości,
- przerwania kształcenia po uzyskaniu pełnoletniości,
- obniżonej jakości życia.

Realizowane w szkołach podstawowych doradztwo edukacyjno-zawodowe zostało dodatkowo wzmocnione obowiązkowymi zajęciami z zakresu doradztwa zawodowego w wymiarze co najmniej 10 godzin rocznie (Rozporządzenie MEN z 28 marca 2017 r.). Zajęcia te powinny zapewnić uczniom kompleksowe wsparcie w procesie podejmowania decyzji związanej z wyborem szkoły i kierunkiem dalszego kształcenia. Dzięki wdrożonym rozwiązaniom uczniowie kończący szkołę podstawową mogą liczyć na pełne wsparcie ze strony nauczycieli, wychowawców i szkolnych doradców zawodowych w procesie planowania indywidualnej ścieżki edukacyjno-zawodowej.

Od 1 września 2017 r., w związku z reformą oświaty i powrotem do ośmio-klasowej szkoły podstawowej, w klasach VII i VIII wprowadzono obowiązek realizacji zajęć z zakresu doradztwa zawodowego¹. Jest to jedna z form działalności dydaktyczno-wychowawczej prowadzonej przez szkołę (Ustawa, 2016, art. 109, ust. 1, pkt 7). Mają one obligatoryjny charakter i są realizowane równoległe z zajęciami dotyczącymi wyboru kierunku kształcenia i zawodu w ramach tzw. pomocy psychologiczno-pedagogicznej (Rozporządzenie, 9.08.2017, art. 6, pkt 2, ust. 6)².

Rola środowiska rodzinnego w procesie podejmowania decyzji z uwagi na złożoność i wielowątkowość problematyki zostanie omówiona w dalszej części niniejszego opracowania.

Wybór kierunku kształcenia, a co za tym idzie zawodu, powinien być każdorazowo bardzo dobrze przemyślany. Istnieje potrzeba, aby młody człowiek zanim podejmie decyzję, która będzie miała istotny wpływ na jego przyszłość, szczerze odpowiedział sobie na poniższe pytania (Nowak, 2016, s. 336):

- co lubi?
- z czym ma trudności?
- czy lubi pracować w grupie, czy też może indywidualnie?
- jak reaguje na stres?
- jaki jest stan jego zdrowia?

Powinien także zaznajomić się ze specyfiką poszczególnych zawodów, gdyż bardzo często wyobrażenia uczniów o danym zawodzie tylko w niewielkim

¹ Obowiązek ten został wprowadzony również w szkołach branżowych I stopnia, liceum ogólnokształcącym oraz technikum.

² Zgodnie z tym rozporządzeniem pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest udzielana w trakcie bieżącej pracy z uczniem przez zintegrowanie działań nauczycieli i specjalistów oraz w formie dobrowolnych zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu. Zajęcia te uzupełniają działania szkoły w zakresie doradztwa zawodowego.

stopniu pokrywają się ze stanem faktycznym. W procesie decyzyjnym kluczowe jest uwzględnienie: osobistych predyspozycji, zdolności i zainteresowań uczniów.

Termin predyspozycja oznacza wrodzoną skłonność, zdolność do wykonywania jakichś określonych zadań. Wykonywanie jednych rzeczy przychodzi nam znacznie łatwiej aniżeli innych, dlatego też wykonujemy je machinalnie, można powiedzieć, że wręcz odruchowo. Jedni mają predyspozycje lingwistyczne, inni krasomówcze, jeszcze inni organizacyjne. Każdy ma jakiś talent, który musi w sobie odkryć i go pielęgnować, nieustannie nad nim pracując. W przypadku predyspozycji zawodowych możemy powiedzieć, że są to wrodzone zdolności, które pozwolą na wykonywanie konkretnego zawodu. Są one niezmiernie istotne, gdyż dzięki ich poznaniu można dobrać swoją przyszłą profesję w taki sposób, aby odczuwać zadowolenie i czerpać satysfakcję z wykonywanej pracy.

Jak powszechnie wiadomo, każdy człowiek jest inny. Każdy z nas wykazuje indywidualne predyspozycje do wykonywania konkretnego zawodu. Dzięki temu mamy dużą heterogeniczność ofert i pracowników na rynku pracy. Wielu psychologów postuluje, że ważne jest, aby predyspozycje zawodowe pracowników były właściwie dobrane do powierzonych obowiązków i stanowiska pracy. Także pracodawcy starają się weryfikować wiedzę i umiejętności zawodowe kandydatów. Odbywa się to w trakcie rozmowy kwalifikacyjnej lub też podczas zatrudnienia na okres próbny.

Najlepszą metodą na sprawdzenie predyspozycji zawodowych u uczniów jest wykonanie odpowiedniego testu. Jednym z takich narzędzi jest opracowany przez Johna L. Hollanda i zaadoptowany do polskich realiów Kwestionariusz Preferencji Zawodowych (Nosal i in., 1997). Test taki powinien być przeprowadzony przez psychologa, względnie przez doradcę zawodowego, wśród uczniów stających przed wyborem szkoły i zawodu. Rzetelne zinterpretowanie otrzymanych wyników testu wspomaga nastolatka w wyborze odpowiedniej szkoły lub klasy o konkretnym profilu.

Kolejnym, ważnym czynnikiem przy wyborze zawodu i drogi dalszego kształcenia są 'zdolności', które są określeniem bardzo złożonym i trudno je precyzyjnie zdefiniować. Zdolność można traktować jako pewną sprawność do wykonywania czynności lub możliwości, dzięki którym człowiek zdobywa wiadomości, umiejętności oraz konkretne sprawności (Hornowski, 1978, s. 52). Natomiast Włodzimierz Szewczuk zdolności definiuje jako „układ warunków wewnętrznych danej jednostki, decydujący o poziomie i jakości osiągnięć w realizowanej przez nią działalności” (Szewczuk, 1993, s. 991). Wśród pedagogów i psychologów trwają dyskusje, w jakim stopniu zdolności zależą od czynników

wrodzonych, a w jakim wpływają na nie: najbliższe otoczenie, stosowane metody wychowawcze oraz indywidualna aktywność samego dziecka. Niewątpliwie zdolność ma bezpośredni związek z wiadomościami i umiejętnościami nabywanymi przez uczniów w procesie kształcenia. Same uzdolnienia nie wystarczą, trzeba jeszcze nad nimi ciężko pracować, aby osiągnąć końcowy sukces. Przed wyborem zawodu i szkoły uczeń musi się zastanowić, jakie są jego indywidualne uzdolnienia. Czy są one ukierunkowane do nauki teoretycznej, czy też może dominują u niego uzdolnienia praktyczne, które są wymagane dla uczniów szkół zawodowych. Zdolności wyznaczają pewien kierunek, w jakim człowiek ma podążać. Wykazując pewne zdolności, można szybciej opanować konkretne czynności, które są niezbędne do wykonywania danego zawodu (Duda, Kukła, 2012, s. 33).

Niezmiernie istotna jest również kwestia zainteresowań ucznia. Definicja terminu 'zainteresowania' jest obiektem dociekań wielu pedagogów i psychologów. I tak według Antoniny Guryckiej zainteresowanie jest to właściwość psychiczna przybierająca postać ukierunkowanej aktywności poznawczej o określonym nasileniu, przejawiająca się w wybiórczym stosunku do otaczających zjawisk (Gurycka, 1989, s. 12). Dokonała ona podziału czynników oddziałujących na rozwój zainteresowań dziecka na następujące grupy (Gurycka, 1989, s. 115):

- czynniki biogenetyczne, tj. wiek, płeć, zdolność i rozwój fizyczny,
- czynniki społeczno-kulturowe, tj. środowisko społeczne, pozycja społeczno-ekonomiczna, program i metody szkolnego nauczania.

Z kolei Donald Super do czynników tych zalicza: „rodzinę, środowisko, poziom społeczno-ekonomiczny, charakter rodziców, dziedziczność, płeć, uzdolnienia, dojrzałość fizyczną, wartości, aprobatę otoczenia, traumatyzujące przeżycia w dzieciństwie i w okresie dorastania, identyfikacje, skłonności społeczne oraz sposoby przystosowania i przyjmowania ról zawodowych” (Super, 1972, s. 158). Natomiast Danuta Nikitenko pisze, że „zainteresowania, podobnie jak uzdolnienia, w sposób dalece istotny budują świadomość dziecka na temat perspektyw życiowych [...] kształtują wszystkie sfery rozwoju dziecka. Można też przyjąć, że są zwierciadłem pracy szkoły i funkcji rodziny” (Nikitenko, 2014, s. 176).

O ile zainteresowania uczniów kończących szkołę podstawową są względnie wykryształizowane, to konieczne jest, aby były one zbieżne z obraną przez nastolatka drogą zawodową. Ci, którzy swej pracy nie lubią, wykonują ją niechętnie, są rozżaleni, charakteryzują się niską motywacją do wykonywania powierzonych im obowiązków, a tym samym niską jakością ich wypełniania. Natomiast osoby,

które wybrały zawód zgodnie ze swoimi zamiłowaniem, wykonują go z pasją, są dobrymi pracownikami, a wykonywane zajęcia są dla nich źródłem satysfakcji (Duda, Kukla, 2012, s. 33).

Kolejny czynnik, bardzo często pomijany i marginalizowany, jaki należy uwzględnić w wyborze szkoły i zawodu, to analiza rynku pracy pod kątem oczekiwań przyszłych pracodawców. Każdy, kto podejmuje kształcenie, w krótszej lub dłuższej perspektywie będzie szukał zatrudnienia. Dlatego też powinien niejako wybiegać w przyszłość, aby zdobyć zawód zgodnie ze swoimi predyspozycjami oraz potrzebami kreowanymi przez przyszłych pracodawców. Spełnienie wszystkich tych kryteriów łącznie pozwoli młodym ludziom osiągnąć przewagę konkurencyjną na wymagającym rynku pracy, który obecnie cechuje się dużą zmiennością i dynamiką. To dodatkowo potęguje i komplikuje proces podejmowania decyzji. Dlatego też należy pomóc nastolatkom w podjęciu właściwego wyboru co do kierunku dalszego kształcenia zgodnego z wykazywanymi przez nich predyspozycjami zawodowymi i społecznymi oczekiwaniami.

Rola środowiska rodzinnego w procesie podejmowania decyzji dotyczącej wyboru szkoły

Najważniejszym środowiskiem społecznym dla młodego człowieka jest rodzina. Jest ona pierwszym i naturalnym środowiskiem życia dziecka, zdolna jest bowiem zapewnić dziecku optymalne warunki rozwoju, nauczania i przekazywania wartości kulturowych, etycznych, społecznych, duchowych, religijnych, a także wychowania. Fakt przyjścia dziecka na świat w określonej rodzinie jest kluczowy dla całokształtu jego rozwoju. Pozycja społeczna, jaką zajmują rodzice, ich wykształcenie, styl życia, aspiracje, dążenia, stan posiadania i szereg innych czynników stanowią swego rodzaju fundament dla dalszego rozwoju dziecka (Wieczorek, 2012, s. 105).

Członkowie rodziny, w której wzrasta dziecko, pełnią określone role społeczne i zawodowe. Dziecko rosnąc bacznie ich obserwuje i stara się ich naśladować. Imitowanie przez dziecko obowiązków zawodowych wykonywanych na co dzień przez osoby dorosłe przejawia się w zabawach np. w: nauczyciela, lekarza, policjanta, sprzedawcę bądź strażaka. Dzieci nie rozumieją i nie znają jeszcze wielu określeń opisujących obowiązki zawodowe wykonywane przez dorosłych z ich najbliższego otoczenia, ale widząc je, starają się wykonywać te czynności tak, jak dorośli. W ten sposób poszerzają swoją wiedzę o zawodach (Czarnecki, 1985, s. 105). W tym momencie należy wyraźnie podkreślić, że w środowisku rodzinnym

dzieci podpatrują tylko niewielki katalog zawodów. Dlatego też wiele zawodów poznają poza domem rodzinnym. Ma to miejsce m.in. w szkole, podczas bezpośrednich kontaktów z rówieśnikami lub też podczas zapoznawania się z opisem literaturowym zawartym w podręcznikach. Wreszcie młodzież czerpie informacje za pośrednictwem środków masowego przekazu. Obecnie wystarczy wpisać nazwę interesującego nas zawodu w wyszukiwarkę internetową i w ciągu kilku sekund otrzymać tysiące, mniej lub bardziej precyzyjnych informacji z jego opisem.

Niejednokrotnie rodzice mają, mniej lub bardziej, sprecyzowane plany na to, kim ich dzieci powinny zostać lub też czym mogłyby się w przyszłości zajmować. Postępując w ten sposób wyznaczają im drogi kształcenia, kierując się indywidualnymi sądami, odczuciami, doświadczeniem zawodowym i sytuacją życiową.

Młodzi ludzie w celu uzyskania wiarygodnych informacji związanych z wyborem zawodu, porady bądź też potwierdzenia słuszności podjętych działań zwracają się przede wszystkim do swoich rodziców. Ten fakt tylko potwierdza siłę oddziaływania rodziców na skonkretyzowanie przyszłego ich życia zawodowego (Kargulowa, 2007, s. 98).

Zadaniem rodziny jest pokazanie dziecku świata, który sprzyja odkryciu jego indywidualnych cech i rozwojowi jego zainteresowań. To przede wszystkim rodzice, podczas codziennych zajęć z dzieckiem, powinni pomagać mu w ocenie własnych wysiłków oraz w zrozumieniu przyczyn jego niepowodzeń, jak również motywować go do podejmowania kolejnych przedsięwzięć przyczyniających się do jego intensywnego rozwoju (Pielka, 2000, s. 98).

W rodzinie tworzy się wyobrażenie dziecka o pracy zawodowej. Oceny osób dorosłych, które mają bliski kontakt z dzieckiem, na temat stosunku do wykonywanej przez nich pracy, odciskają swoje piętno i kształtują jego nastawienie do pracy w przyszłości. Zdaniem Henryka Pielki „rodzice, dla których praca nie jest źródłem zadowolenia, ale pozbawionym wartości obowiązkiem, prezentują postawę wpływającą destrukcyjnie na kształtowanie się stosunku dziecka do pracy i określonych zawodów” (Pielka, 2000, s. 98). Zgoła odmiennie wpływa na dziecko sytuacja, w której rodzice odczuwają satysfakcję z wykonywanej pracy. Wówczas młody człowiek zyskuje szacunek do pracy i utrwała postawę odpowiedzialności, będącą przejawem troski za powierzone obowiązki.

Praca, obok nauki i zabawy jest jedną z podstawowych aktywności człowieka. Może być ona postrzegana w kategoriach: powołania, źródła dochodu oraz samorealizacji. Od zarania dziejów praca i wykonywany zawód są wyznacznikiem pozycji jednostki w hierarchii społecznej. Wychowanie przez pracę w środowisku rodzinnym ma kluczowe znaczenie dla nabywanych w przyszłości umiejętności

zawodowych jednostki. Dziecko, które od najmłodszych lat ma wpojony kult i poszanowanie dla pracy, znacznie łatwiej w przyszłości zdobędzie wykształcenie i zawód, który mu pozwoli na samorealizację. Środowisko rodzinne jest istotnym wyznacznikiem rozwoju zawodowego dzieci i młodzieży, gdyż bardzo często to rodzice mają istotny wpływ na wybory edukacyjno-zawodowe swoich dzieci. Jest to całkowicie zrozumiałe i zupełnie naturalne. Człowiek przez całe życie, niezależnie od wieku, w newralgicznych momentach swojego życia zwraca się do najbliższych, oczekując od nich pomocy, porady oraz wsparcia (Wieczorek, 2009, s. 104). Osobista więź rodziców i dziecka, która oparta jest na znajomości jego potrzeb, czyni z rodzica osobę dysponującą rzetelną wiedzą, która jest niezwykle cenna w procesie dokonywania wyborów edukacyjno-zawodowych (Paszowska-Rogacz, 2008, s. 67–68).

Wpływ rodziny na wybór ścieżki dalszego kształcenia nastolatka może mieć wymiar zarówno pozytywny, jak i negatywny. Z wpływem pozytywnym mamy do czynienia wówczas, gdy rodzice utwierdzają swoje dzieci w słuszności podjętych decyzji, natomiast w sytuacji niezdecydowania, poprzez merytoryczną rozmowę, która zawiera logiczną argumentację, udzielają porad i rodzicielskiego wsparcia, co ułatwia podjęcie ostatecznej decyzji. Z kolei negatywny wpływ można zaobserwować w sytuacji permanentnego pouczania i krytykowania podczas podejmowania decyzji, które nie są zgodne z oczekiwaniami rodziców.

Należy jednak podkreślić, że rodzice nie zawsze są obiektywni. Nierzadko przeceniają możliwości swoich dzieci podpowiadając im ścieżkę kształcenia lub zawód powyżej ich możliwości, czy to fizycznych, czy też intelektualnych. Często wynika to z tego, że któryś z rodziców chciałby, aby dziecko zrealizowało ich niespełnione marzenia z młodzieńczych lat (Duda, Kukla, 2012, s. 38).

Rodziców, którzy pomagają swoim dzieciom w wyborze szkoły, a w dalszej konsekwencji zawodu, można podzielić na trzy grupy. Są to (Wojtasik, 1997, s. 59–60):

- rodzice dyrektywni, którzy uważają, że sami wiedzą najlepiej, jaki zawód powinno wybrać ich dziecko, więc mu go wybierają,
- rodzice-partnerzy, którzy nawiązują dialog. Dziecko jest uznawane przez nich za jednostkę twórczą i samodzielną, która potrafi pokierować własnym losem, ale w pewnych sytuacjach może potrzebować pomocy,
- rodzice liberalni, którzy pozostawiają dziecku swobodę w wyborze zawodu i szkoły, nie oceniają jego decyzji, nie pouczają, nie udzielają żadnych rad.

W tej ostatniej grupie można wyróżnić dwie kategorie rodziców. Pierwszą stanowią osoby uważające, że nie mają kompetencji i odpowiedniej wiedzy

w tym zakresie, wobec tego nie są w stanie pomóc. Do drugiej należą osoby wspierające, które są przekonane, że ich dzieci same poradzą sobie najlepiej, oni jedynie motywują je do aktywności, cierpliwie słuchają, wspierają oraz zapewniają poczucie bezpieczeństwa i zaufania do indywidualnych możliwości dziecka (Duda, Kukla, 2012, s. 38).

Decyzje zawodowe nastolatki podejmują w okresie adolescencji. Okres ten to czas buntu i poszukiwania niezależności. Wsparcie i pomoc rodziców w przejściu tego burzliwego okresu życia ma istotne znaczenie w budowaniu przez młodzież planów edukacyjno-zawodowych. W tej fazie rozwoju nastolatkom często towarzyszy kryzys wartości postrzegania siebie i świata dorosłych. Jego źródłem jest m.in. konieczność podjęcia decyzji zawodowej, istotnej dla dalszego życia jednostki, opartej na niewystarczającej ilości rzetelnych informacji oraz braku doświadczenia życiowego. W takich realiach muszą oni zdecydować, kim chcą zostać, gdy dorosną, w jakim zawodzie będą chcieli w przyszłości pracować, jakiemu zajęciu będą poświęcać swoje życie. W tym szczególnym okresie dla nastolatków rodzice powinni aktywnie współuczestniczyć w wyborze zawodu przez ich dziecko, przyjmując postawę życzliwości, zrozumienia i aktywnego współdziałania. Powinni pomóc mu w rozwoju właściwego wyobrażenia o sobie samym, poprzez stwarzanie możliwości rozwoju jego zdolności i zainteresowań, aby mogło w pełni uświadomić sobie, co by chciało i co lubi robić.

Środowisko rodzinne bardzo silnie determinuje podejmowane decyzje zawodowe młodzieży. Do czynników, które intensywnie oddziałują na aspiracje młodzieży a jednocześnie powiązane są z rodziną należy zaliczyć (Wolska-Długosz, 2007, s. 350–351):

- poziom wykształcenia – im wyższy poziom wykształcenia rodziców, tym wyższe ambicje kształcenia dzieci,
- wysokość dochodów i samoocena warunków materialnych – osoby mające relatywnie wysokie dochody częściej wybierały dla swoich dzieci wyższy poziom wykształcenia,
- miejsce zamieszkania – aspiracje edukacyjno-zawodowe mieszkańców miast są znacznie wyższe aniżeli wsi, różnicuje je także wielkość miejscowości pod względem liczby mieszkańców,
- status ekonomiczny gospodarstwa domowego – grupa pracujących na własny rachunek ma najwyższe oczekiwania dotyczące zdobycia wykształcenia przez kolejne pokolenie, powiązanie gospodarstw chłopskich i użytkujących gospodarstwo rolne z zamieszkiwaniem na wsi wpływa na relatywnie niski poziom oczekiwań z ich strony.

Przemiany społeczno-gospodarcze, jakie obserwujemy na początku XXI wieku oraz dynamiczny postęp naukowo-techniczny, znajdują swoje odzwierciedlenie w przeobrażeniach zachodzących na rynku pracy. Wszystkie te czynniki wywołują zmiany w strukturze zatrudnienia i klasyfikacji zawodów. Aby dokonać prawidłowego wyboru ścieżki kształcenia, niezbędna jest szeroka wiedza o zawodach oraz obecnym systemie kształcenia, który ciągle ewoluuje starając się dostosować do obecnie panujących realiów rynkowych. Rodzina, pomimo tego, że nadal stanowi niezastąpione środowisko bezpośredniego oddziaływania wychowawczego na dzieci, w obecnych realiach społeczno-gospodarczych bardzo często nie jest w stanie samodzielnie, bez pomocy ze strony instytucji wychowawczych, a szczególnie szkoły, w sposób właściwy ukierunkować decyzji zawodowych swoich dzieci. Taka postawa współdziałania świadczy o dojrzałości ze strony środowiska rodzinnego i warunkuje osiągnięcie sukcesu, którym jest podjęcie przemyślanej i trafnej decyzji odnośnie do wyboru dalszej ścieżki kształcenia i/lub zawodu przez młodzież.

Zakończenie

Praca zawodowa stanowi obecnie jedną z podstawowych form aktywności człowieka, która towarzyszy mu przez cały okres dorosłości. Jest ona głównym źródłem dochodu, pozwalającym na utrzymanie się i zapewnia możliwość zaspokajania potrzeb każdego gospodarstwa domowego. Ponadto daje poczucie własnej wartości i umożliwia realizację indywidualnych planów oraz dążeń.

Podjęcie decyzji dotyczącej wyboru szkoły i zawodu jest niezwykle istotne dla każdego nastolatka. Dlatego też młody człowiek powinien być do niej starannie przygotowywany, już od najmłodszych lat. Szczególne zadanie w tej kwestii przypada rodzinie, w której dziecko wzrasta i dojrzewa, bacznie obserwując życie zawodowe swoich rodziców. Siła oddziaływania rodziców tkwi w tym, że są oni bardzo często osobami najważniejszymi dla dziecka. Stałe przebywanie z dzieckiem, okazywany mu szacunek i troska, zapewnianie poczucia bezpieczeństwa, powoduje, że utrwała się w nim wewnętrzne przekonanie o tym, iż rodzice są dobrymi doradcami. Zawsze służą radą i dobrym słowem, i co najważniejsze, chcą dla swoich latorośli jak najlepiej.

To właśnie rodzice mają ogromny wpływ na przygotowanie dzieci do realizowania przyszłych ról zawodowych. Rodzina w znacznym stopniu wpływa na kształtowanie się zainteresowań, aspiracji, planów i decyzji zawodowych dzieci oraz młodzieży. W sytuacji gdy rodzice nie są w stanie pomóc dziecku

w wyborze szkoły i zawodu, z uwagi na brak odpowiednich kompetencji z zakresu planowania ścieżki kariery edukacyjno-zawodowej, w trosce o jak najlepszy start zawodowy swojego dziecka, powinni zwrócić się z pomocą do specjalistów, którymi są szkolni doradcy zawodowi. Takiej postawy rodziców nie należy rozpatrywać w kategoriach porażki, lecz w kategoriach dojrzałości i troski o przyszłość dziecka.

Szkoła powinna aktywnie włączać się w proces podejmowania decyzji edukacyjno-zawodowych nastolatków i wspomagać w tym względzie środowisko rodzinne ucznia. Na zajęciach z doradztwa zawodowego młody człowiek powinien mieć przedstawione możliwe ścieżki dalszego kształcenia oraz różne scenariusze w zależności od dokonanego wyboru. Wyjątkową rolę do spełnienia mają w niej szkolni doradcy zawodowi, którzy mają wspomóc młodzież w podjęciu decyzji kluczowej dla ich życia zawodowego.

Zaprezentowana w niniejszym opracowaniu rola rodziny dotyczy kręgu rodzin prawidłowo funkcjonujących. W tych rodzinach dobro dzieci jest na pierwszym miejscu. Niestety, wiele rodzin jest dysfunkcyjnych, w których dzieci z różnych przyczyn są pozostawione samym sobie. Wówczas rola rodziny jest marginalizowana i przy podejmowaniu decyzji edukacyjno-zawodowych nastolatków w większym stopniu polega na opinii szkolnego doradcy zawodowego, rówieśników oraz znajomych. Nierzadko podejmuje decyzję zupełnie przypadkowo. W takiej sytuacji młodemu człowiekowi o wiele trudniej osiągnąć wewnętrzne zadowolenie i dążyć do samorealizacji. Często pojawia się frustracja, zwątpienie i brak motywacji do nauki. Konsekwencją takiego stanu rzeczy może być w przyszłości obniżona jakość życia, której każdy człowiek chciałby uniknąć lub, co gorsza, rezygnacja z dalszej nauki w momencie uzyskania pełnoletności i brak tym samym wykształcenia związanego z jakimkolwiek zawodem.

Referencje

- Czarnecki, K. (1985). *Rozwój zawodowy człowieka*. Warszawa: IWZZ.
- Duda, W., Kukła, D. *Rodzice jako podstawowy determinant wyborów edukacyjno-zawodowych dzieci*. *Doradca Zawodowy*, 1 (2012).
- Gałęska, U. *Rola rodziny w wyborach edukacyjno-zawodowych młodzieży*. *Wychowanie w Rodzinie*, 2 (2013).
- Gurycka, A. (1989). *Rozwój i kształtowanie zainteresowań*. Warszawa: WSiP.
- Hornowski, B. (1978). *Rozwój inteligencji i uzdolnień specjalnych*. Warszawa: WSiP.
- Izdebska, H. (1993). *Rodzina i jej funkcja wychowawcza*. W: W. Pomykało (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*. Warszawa: Fundacja Innowacja.

- Kargulowa, A. (2007). *O teorii i praktyce poradnictwa. Odmiany poradniczego dyskursu*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Nikitenko, D. *Zainteresowania dzieci w młodszym wieku szkolnym na przykładzie wybranych szkół gminnych*. *Studia Pedagogiczne*, t. 23 (2014).
- Nosal, C., Piskorz, Z., Świątnicki, K. (1997). *Kwestionariusz Preferencji Zawodowych KPZ. Polska adaptacja skali Johna L. Hollanda. Podręcznik dla doradców zawodowych*. Warszawa: MPiPS.
- Nowak, J. *Rola i zadania szkolnego doradcy zawodowego w planowaniu ścieżki kształcenia ucznia*. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej*, 95 (2016).
- Paszkowska-Rogacz, A. (2008). *Moje dziecko wybiera karierę zawodową*. Warszawa: Społeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania.
- Pielka, H. *Rodzina – wybór zawodu – szkoła*, *Roczniki Socjologii Rodziny*, t. XII (2000).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz. U. 2017, poz. 356.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, Dz. U. 2017, poz. 703.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz. U. 2017, poz. 1578.
- Sękowska, Z. (2010). *Współzależność wychowania i rozwoju dziecka*. W: F. Adamski (red.), *Wychowanie w rodzinie*. Kraków: Petrus.
- Super, D.E. (1972). *Psychologia zainteresowań*. Warszawa: PWN.
- Szewczuk W. (1993). *Zdolności – uzdolnienia*. W: W. Pomykało (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*. Warszawa: Fundacja Innowacja.
- Tyszka, Z. (1993). *Rodzina*. W: W. Pomykało (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*. Warszawa: Fundacja Innowacja.
- Ustawa z 14 grudnia 2016 r. *Prawo oświatowe*, Dz. U. 2017, poz. 59.
- Wieczorek, G. *Rodzice a wybór zawodu*, *Problemy Profesjologii*, 2 (2012).
- Wojtasik, B. (1997). *Warsztat doradcy zawodu: aspekty pedagogiczno-psychologiczne*. Warszawa: Wyd. Szkolne PWN.
- Wolan-Nowakowska, M. *Wybrane aspekty decyzji zawodowych i edukacyjnych młodzieży niepełnosprawnej*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, vol. XXI (2008).
- Wolska-Długosz, M. (2007). *Aspiracje edukacyjno-zawodowe młodzieży szkół licealnych pochodzącej z rodzin bezrobotnych*. W: H. Marzec, M. Pindera (red.), *Problemy rodziny na początku trzeciego tysiąclecia*, t. I. Piotrków Trybunalski: Nauk. Wyd. Piotrkowskie.